

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Οικονομικός εκσυγχρονισμός πολεμική συγκυρία και πολιτική μετάβαση 1910-1926

ΕΡΕΥΝΑ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Δρ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΠΡΕΓΙΑΝΝΗ
Ιστορικός

Στην αυγή του ελληνικού 20ού αιώνα οι νομισματικές εξελίξεις υπερβαίνουν ένα πραγματολογικό πλαίσιο, που θα ανταποκρινόταν κυρίως σε νομισματικά φαινόμενα, για να ενταχθούν σε μια συνολικότερη διαπραγμάτευση της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Ήδη έχουν επισημανθεί οι συναρμογές των νομισματικών φαινομένων με το περιρρέον πολιτικό και οικονομικό κλίμα κάθε κοινωνίας. Ωστόσο, οι πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα είναι καθοριστικές για τη γεωγραφική διαμόρφωση της εθνικής αγοράς, καθώς τα σύνορα του ελληνικού κράτους λαμβάνουν τη σημερινή σχεδόν μορφή τους. Από την άλλη πλευρά, την ίδια περίοδο σημειώνονται οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που δρομολογούν πλέον το εκσυγχρονιστικό εγχείρημα των Φιλελευθέρων, αλλά και την παγίωση των καπιταλιστικών μηχανισμών. Η στροφή προς τα δυτικά πρότυπα συνάδει με το εγχείρημα οικονομικής και κοινωνικής αναδιοργάνωσης του κράτους, εγχείρημα που αναλαμβάνει η αστική τάξη ύστερα από το κίνημα στο Γουδί⁽¹⁾. Η είσοδος στην πολιτική σκηνή του Ελ. Βενιζέλου, ως απότοκο των σημαντικών γεγονότων του 1909, θα προσωποποιήσει τους νέους προσανατολισμούς, ενώ παράλληλα με τις απαρχές ανάπτυξης με

συγκεκριμένη μορφή σημειώνονται και οι πρώτες προσπάθειες συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργατών⁽²⁾. Στο μετασχηματισμό του Ελληνικού Βασιλείου θα ήταν αδύνατο να μην συμπεριληφθεί και η νομισματική πολιτική, καθώς αφενός σημειώνεται η οριστική στροφή προς το χρυσό συναλλαγματικό κανόνα, αφετέρου το εθνικό νόμισμα υφίσταται τις επιπτώσεις των πολεμικών περιπετειών της περιόδου.

Νομισματικές κοπές στη δεκαετία του 1910

Στο προηγούμενο κείμενο επισημάνθηκε ότι η αντιπληθωριστική πολιτική που ακολουθήθηκε ως αποτέλεσμα των αποφάσεων της Επιτροπής Διεθνούς Ελέγχου επανέφερε το 1909 τη συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής στο ακέραιο σε σχέση με το γαλλικό φράγκο. Επίσης, η σταδιακή μείωση κατά 2 εκατομμύρια δραχμές το χρόνο του ποσού της αναγκαστικής κυκλοφορίας είχε αντίκτυπο και στο συνολικό ύψος της τελευταίας, αφού το ποσό από 94.000.000 δραχμές περιορίστηκε σε 68.000.000 δραχμές⁽³⁾. Επισημαίνεται ότι η ρύθμιση αυτή αφορά τα τραπεζογραμμάτια της ΕΤΕ που κυκλοφορούν για λογαριασμό του Δημοσίου, ενώ στα παραπάνω ποσά σε αναγκαστική κυκλοφορία δεν περιλαμβάνονται τα τραπεζογραμμάτια που η ΕΤΕ εκδίδει για λογαριασμό της. Με το Νόμο ΓΧΜΑ (Μάρτιος 1910)⁽⁴⁾ διατάσσεται η απόσυρση των κερματικών γραμματίων της μιας και δύο δραχμών και η αντικατάστασή τους με αργυρά κέρματα. Σύμφωνα με το δεύτερο άρθρο του ίδιου Νόμου τα κερματικά γραμμάτια που θα συγκεντρώνονταν στα Δημόσια Ταμεία θα δίνονταν για την εξαετή κάλυψη της υποχρέωσης του κράτους σχετικά με τη μείωση του ποσού της αναγκαστικής κυκλοφορίας.

Ο Νόμος ΓΧΜΑ αναφέρεται και στην υλοποίηση της πρόσθετης νομισματικής συμβάσεως του 1908, σύμφωνα με την οποία τα ελληνικά ασημένια κέρματα που κυκλοφορούσαν στις τέσσερις άλλες επικράτειες της ΑΝΕ επιστρέφονται στην εκδότρια χώρα, ενώ παράλληλα απαγορεύεται πλέον η κυκλοφορία τους έξω από τα ελληνικά σύνορα. Πέρα από αυτόν το διακανονισμό για την επιστροφή των κερμάτων του, το κράτος διατηρεί το δικαίωμα κοπής και νέων αργυρών κερμάτων προκειμένου να συμπληρωθεί το ποσό των 12.000.000 δραχμών προς αντικατάσταση των εν κυκλοφορία ισόποσων κερ-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ματικών γραμματίων. Η ίδια νομοθετική ρύθμιση μειώνει σε τρεις δραχμές ανά κάτοικο της επικράτειας τα κυκλοφορούντα νικέλινα ή χάλκινα κέρματα και, συνεπώς, καθορίζει την απόσυρση από την κυκλοφορία των χάλκινων πενταλέπτων και δεκαλέπτων κερμάτων ονομαστικής αξίας 2.000.000 δραχμών. Το ισόποσο θα έπρεπε να αντικατασταθεί από αργυρά κέρματα της μιας και δύο δραχμών. Επομένως, το ποσό αυτό προστίθεται στο προαναφερθέν και ανεβάζει το σύνολο των ασημένιων κερμάτων – νέας κοπής ή επιστραφέντων – που θα έπρεπε να κυκλοφορήσουν, σε 14.000.000 δραχμές⁽⁵⁾.

Η διενέργεια της επιστροφής των ελληνικών κερμάτων απέδωσε συνολικά 6.274.588,6 δραχμές, ποσό που αντιπροσωπεύει περίπου το 60% των κοπέντων στην Ελλάδα κερμάτων από την έναρξη εφαρμογής του συστήματος της ΛΝΕ. Επιβεβαιώνεται, έτσι, η εκτεταμένη φυγάδευσή τους στο εξωτερικό. Από τα παραπάνω κέρματα αφαιρέθηκε το ισόποσο των 1.737.958 δραχμών λόγω φθοράς, ενώ τα υπόλοιπα τέθηκαν σε κυκλοφορία⁽⁶⁾. Πρέπει να σημειωθεί ότι η πληρωμή των ξένων κυβερνήσεων διενεργήθηκε σε χρυσό⁽⁷⁾ και στην ονομαστική αξία των επιστραφέντων κερμάτων, έστω κι αν η περιεκτικότητά τους σε μέταλλο ήταν χαμηλή λόγω της χρήσης. Μετά την εισαγωγή των επεστραμμένων κερμάτων στην κυκλοφορία προκύπτει, από το τεθειμένο όριο των 14 εκατομμυρίων, ένα υπόλοιπο 9.500.000 περίπου δραχμών το οποίο μπορεί να καλυφθεί με νέες κοπές αργυρών κερμάτων.

Πράγματι, το 1910 και 1911 κόβονται⁽⁸⁾ νέα ασημένια κέρματα της μιας και δύο δραχμών, συνολικής ονομαστικής αξίας 9.451.976 δραχμών⁽⁹⁾. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Ελλάδα δεν κάνει χρήση του δικαιώματος που της δίνει η πρόσθετη νομισματική σύμβαση του 1908 για αύξηση του ποσού των αργυρών κερμάτων σε 16 φράγκα ανά κάτοικο της κάθε μιας από τις πέντε επικράτειες της ΛΝΕ. Οι νέες ελληνικές κοπές προορίζονται αποκλειστικά να αντικαταστήσουν τα κερματικά γραμμάτια, να εξυγιάνουν δηλαδή και όχι να αυξήσουν τη νομισματική κυκλοφορία. Πάντως, είναι γεγονός ότι με τις συγκεκριμένες εκτυπώσεις η Ελλάδα εναρμονίζεται τόσο με το νομισματικό πλαίσιο της ΛΝΕ, όσο και με τις αποφάσεις της Επιτροπής του Διεθνούς Ελέγχου.

Οι κοπές των κερμάτων αυτών διενεργήθηκαν στο Νομισματοκοπείο των Παρισίων, ενώ για πρώτη φορά τη χάραξή τους αναλαμβάνει Έλληνας καλλιτέχνης. Έτσι, τα προπλάσματα εκπονήθηκαν από τον Γ. Ιακωβίδη, κατά τις υποδείξεις του αρχαιολόγου και τότε Διευθυντού του Νομισματικού Μουσείου κ. Ιωάννου Σβορώνου⁽¹⁰⁾. Στην κύρια όψη του νομίσματος παριστάνεται η προτομή του Γεωργίου Α' σε προχωρημένη ηλικία. Στη δεύτερη όψη χρησιμοποιείται για πρώτη φορά σε νεοελληνικό κέρμα παράσταση προερχόμενη από την ύστερη αρχαιότητα. Εμπνευσμένος από νόμισμα του Πύρρου, βασιλιά της Ηπείρου, ο Ιακωβίδης καταφέρνει να αποδώσει την πλαστικότητα αλ-

Η δραχμή του 1910. Σχεδιάστηκε από τον Γ. Ιακωβίδη και κόπηκε στο Νομισματοκοπείο του Παρισιού (διακρίνεται το κέρασ της Αμάλθειας, σύμβολο του Νομισματοκοπείου).

λά και την ανάλαφρη μεγαλοπρέπεια του προτύπου: η Θέτις, καθισμένη σε θαλάσσιο ίππο πηγαίνει τα ηφαιίστεια όπλα στον Αχιλλέα. Ακολουθώντας τη γενικότερη ευρωπαϊκή τάση, κατά τη μετάβαση από τον έναν αιώνα στον άλλο, τα ελληνικά νομίσματα χάνουν κάτι από την αυστηρότητα και τη στερεοτυπία τους. Το “φαίνεσθαι” των νομισμάτων δεν είναι, άλλωστε, χωρίς σημασία, καθώς απηχεί όχι μόνο την κυρίαρχη ιδεολογία, αλλά και τους τρόπους που μετέρχεται ο κρατικός μηχανισμός προκειμένου να τη μεταδώσει στα ευρύτερα πληθυσμιακά στρώματα, τα οποία αγγίζει η νομισματική κυκλοφορία. Η τυπολογία των νομισματικών θεμάτων εκφράζει τις προσδοκίες των “ελίτ” και αντιπροσωπεύει την κρατική διαχείριση του οικονομικού. Στην υποπερίπτωση των ελληνικών κερμάτων του 1910 και 1911 δεν θα ήταν αδόκιμη η διατύπωση της υπόθεσης ότι η πολεμική “προσφορά” της Θέτιδος απεικάζει τις προσδοκίες για γεωγραφική και οικονομική εξάπλωση του ελληνισμού, που – όπως και οι γειτονικοί βαλκανικοί λαοί – αποβλέπει στο παρηκμασμένο σώμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Στην ίδια νομισματική ενότητα ανήκουν και οι νικέλινες κοπές της δεύτερης δεκαετίας, οι οποίες – αν και αρχίζουν να εκδίδονται σε παρισινά νομισματοκοπεία το 1912 – αποφασίζονται βάσει Βασιλικού Διατάγματος της 22ας Οκτωβρίου 1913. Πρόκειται για νικέλινα εικοσάλεπτα, δεκάλεπτα και πεντάλεπτα, συνολικής ονομαστικής αξίας 6.178.905,40 δραχμών που παραδίδονται τμηματικά από το 1912 έως το 1920⁽¹¹⁾. Στις όψεις των νικελίνων κερμάτων εμφανίζονται αρχαιότροπα θέματα: η βαρβάκειος Αθηνά και η αθηναϊκή γλαύκα. Τα μοτίβα συμβολίζουν την εθνική ανάταση ανακαλώντας μνήμες του αρχαίου παρελθόντος. Η ενδυνάμωση του κράτους, η οποία αντανάσσεται και στη γεωγραφική του εξάπλωση, υπαγορεύει τη χρήση σημείων από τα οποία απορρέει ισχύς και μεγαλείο, ακόμη και στα μικρότερης αξίας νομίσματα μεταδίδοντας αυτή την αίσθηση σε ευρύτερα σύνολα του πληθυσμού.

Η ενσωμάτωση της Ηπείρου (πλην της ήδη προσαρτημένης από το 1881 επαρχίας Αρτας), της Μακεδονίας, της Κρήτης και των νησιών του Β. Αιγαίου μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους θα διευρύνουν την εμβέλεια του ελληνικού νομίσματος. Η εφαρμογή του νομισματικού συστήματος στις νέες επαρχίες ανέδειξε τις δυσχέρειες αναφορικά με τη μετάβαση από το ένα εθνικό νόμισμα στο άλλο, αλλά και τις διαθέσεις του πληθυσμού να προβεί σε άμεση αλλαγή της οικονομικής συμπεριφοράς του. Ετσι, όπως είχε προγενέστερα συμβεί και με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας, επιτρέπεται στις νέες επαρχίες η κυκλοφορία χρυσών και ασημένιων τούρκικων νομισμάτων, ενώ απαγορεύεται η κυκλοφορία των αργυρών συμπληρωματικών κερμάτων ονομαστικής αξίας 2, 1 και 0,50 γροσιών⁽¹²⁾. Η ρύθμιση δεν ισχύει για την Κρήτη, όπου το εφαρμοσμένο από την Κρητική Πολιτεία νομισματικό σύστημα αντα-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ποκρίνεται στις προδιαγραφές της ΛΝΕ και συμβαδίζει, επομένως, με το ελληνικό. Το 1900 κόβονται οι ασημένιες δραχμές ονομαστικής αξίας 5, 2, 1 και 0,50 δραχμής. Η δραχμή της Κρητικής Πολιτείας είναι ισοτίμη με την ελληνική, αλλά δεν κόβονται καθόλου χρυσά νομίσματα. Τα ασημένια νομίσματα της Κρητικής Πολιτείας κυκλοφόρησαν κανονικά στην Ελλάδα από το 1913 έως την 23η Ιουλίου 1929⁽¹³⁾. Η επέκταση της νομισματικής κυκλοφορίας ως αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης νέων εδαφών στην ελληνική επικράτεια θα συνεχιστεί το 1919, όταν το νομισματικό σύστημα εφαρμόζεται και στη Μικρά Ασία μετά την απόβαση στην ευρύτερη περιοχή Σμύρνης ελληνικής στρατιωτικής δύναμης. Το νόμισμα ακολουθεί, επομένως, τη διεύρυνση των εθνικών ορίων αντικατοπτρίζοντας τη φερεγγυότητα του κρατικού μηχανισμού που προβαίνει στην έκδοσή του.

Μια τομή στην ελληνική νομισματική ιστορία: η μεταρρύθμιση του 1910

Η νομισματική εξυγίανση, που αποτυπώνεται στην άρση των κερματικών γραμματίων από την κυκλοφορία, αλλά και στην επανάληψη των αργυρών κοπών, δεν αποτελεί παρά τη μια έκφανση των μεταρρυθμιστικών τομών που επιχειρούνται κατά τη δεκαετία του 1910. Η αντιπληθωριστική πολιτική που ακολουθείται στις αρχές του 20ού αιώνα από τον κύριο εκδοτικό τραπεζικό οργανισμό⁽¹⁴⁾, την Εθνική Τράπεζα, έχει επαναφέρει τη συναλλαγματική ισοτιμία της δραχμής. Στην πραγματικότητα, η ΕΤΕ δεν έχει αποδυναμωθεί μετά το συμβιβασμό του κράτους με τους εξωτερικούς πιστωτές του, καθώς έχει γίνει αποδεκτή η πληρωμή του εσωτερικού δημοσίου χρέους στο άρτιο⁽¹⁵⁾. Σύμφωνα με το σχόλιο του Ξ. Ζολώτα η μεταρρύθμιση του νομισματικού συστήματος ήταν απαραίτητη για δύο λόγους: πρώτον, η αντιπληθωριστική πολιτική είχε προκαλέσει υπολανθάνουσα ύφεση και δεύτερον η σταθεροποίηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας καθίστατο προβληματική⁽¹⁶⁾. Με το Νόμο ΓΧΜΒ, που ψηφίζεται το 1910, τίθενται οι βάσεις της νομισματικής πολιτικής που θα ακολουθηθεί έως το 1928. Η βασική ρύθμιση που εισάγει ο νόμος ΓΧΝΒ είναι ότι η νομισματική κυκλοφορία τραπεζογραμματίων μπορεί να αυξηθεί πέρα από το όριο που θέτει η προηγούμενη νομοθεσία και ο Διεθνής Οικονομικός Ελεγχος, αρκεί να υπάρχει κάλυψη της επιπλέον κυκλοφορίας σε συνάλλα-

μα ή χρυσό. Συγκεκριμένα η ΕΤΕ εξουσιοδοτείται προς έκδοσιν χαρτονομίσματος ἄνω τοῦ ὑπό τοῦ νόμου καθοριζομένου ποσοῦ, πρὸς τὸν σκοπὸν ἀγορᾶς εἰς τὸ ἄριτον χρυσοῦ ἢ ἐξωτερικοῦ συναλλάγματος, μετὴν ὑποχρέωσιν νά πωλῆ τοῦτο εἰς τὸ ἄριτον (τὸν χρυσὸν κατ' ἀρχάς πλέον 1%) ἀποσύρουσα τῆς κυκλοφορίας ἰσόποσον χαρτονόμισμα⁽¹⁷⁾.

Τυπικά, λοιπόν, διατηρεῖται το καθεστὼς τῆς αναγκαστικῆς κυκλοφορίας, στην πραγματικὴτητα πρόκειται για μια πρώτη εφαρμογὴ το κανόνα χρυσοῦ συναλλάγματος. Ωστόσο, προσδίδεται αρκετὴ ελαστικὴτητα στους νομισματικούς μηχανισμούς, η οποία ἦταν ἀδύνατη κάτω ἀπὸ τους περιορισμούς τῆς μέχρι τότε ἀκολουθούμενης ἀντιπληθωριστικῆς πολιτικῆς. Ἀν και ἀρχικά τέθηκε τὸ ὄριο των 10 ἑκατομμυρίων δραχμῶν για τὰ τραπεζογραμμάτια που θα ἐκδίδονταν με τὴν ἰσχύ το Νόμου ΓΧΜΒ, οἱ ἐπερχόμενες πολεμικὲς ἐμπλοκὲς το ἑλληνικοῦ κράτους οδήγησαν σε ἐπάλληλες ἀυξήσεις του. Ἐτσι, τὸν Ἰούνιο το 1917 τὰ διαθέσιμα σε συνάλλαγμα, τὰ οποία κάλυπταν ἀντίστοιχη ἐκδοσὴ τραπεζογραμματίων, ἀνέρχονταν σε 367 ἑκατομμύρια⁽¹⁸⁾. Με τὸν παραπάνω Νόμο δεν θεσπίστηκε ὁ χρυσὸς κανόνας, ἀλλὰ υιοθετήθηκε τὸ Gold Exchange Standard, ἐνδιάμεσο σύστημα που παραπέμπει ὄχι στο κάλυμμα σε χρυσό, ἀλλὰ στη διατήρηση σταθερῆς ἰσοτιμίας μέσω πληρωμῶν σε ξένο συνάλλαγμα χρυσῆς βάσεως⁽¹⁹⁾. Με αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ἐκδοσὴ τραπεζογραμματίων βασίζεται στην ἀγορὰ χρυσοῦ ἢ συναλλάγματος, τὰ οποία καλύπτουν στο ἄριτο τῆ

Κεραματικά γραμμάτια τῆς 1 και 2 δραχμῶν, τὰ οποία τυπώθηκαν τὸ 1918 ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία Ἀφῶν Ἀσιώτῃ.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

νομισματική κυκλοφορία. Σύμφωνα με τον Αλ. Διομήδη το σύστημα που εισήχθη με τον Νόμο ΓΧΜΒ οδήγησε στη δημιουργία ισχυρού αποθέματος εξωτερικού συναλλάγματος και στη συγκράτηση στο εσωτερικό των εισαγομένων κεφαλαίων⁽²⁰⁾. Ο Ξ. Ζολώτας θεωρεί το σύστημα δύσκαμπτο και δυσπροσάρμοστο στις συναλλακτικές ανάγκες της χώρας, καθώς συνέτεινε – και μάλιστα σε πολεμικές συνθήκες – στην αύξηση του προεξοφλητικού τόκου από πλευράς ΕΤΕ⁽²¹⁾. Παρά το γεγονός ότι το σύστημα επέτρεψε τη διεξαγωγή των Βαλκανικών Πολέμων χωρίς την ανάγκη καταφυγής σε ακάλυπτη κυκλοφορία τραπεζογραμματίων, ήταν μάλλον ανεδαφική η προσπάθεια να διατηρηθεί ο κανόνας του συναλλάγματος χρυσού μετά την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, και ειδικότερα ύστερα και από το άνοιγμα του μικρασιατικού μετώπου (1919).

Πολεμική σύγκρουση και νομισματική αστάθεια

Η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου σήμανε και την παύση της εξαργύρωσης τραπεζογραμματίων για τις μεγάλες εμπόλεμες χώρες. Σημειώθηκε μετακίνηση χρυσού από την Ευρώπη στην αμέτοχη, στις πολεμικές συγκρούσεις Αμερική⁽²²⁾, ενώ παρατηρήθηκαν ελλείψεις στα ευρωπαϊκά αποθεματικά χρυσού με προφανή αποτελέσματα: την έκδοση υπερπληθώρας ακάλυπτων τραπεζογραμματίων και τη διασάλευση του χρυσού κανόνα. Όπως είναι αναμενόμενο, σημειώθηκε πανευρωπαϊκά το φαινόμενο της απόκρυψης των χρυσών νομισμάτων, ενώ η έκπτωση της τιμής του γαλλικού, βελγικού και ιταλικού νομίσματος επέφερε το οριστικό ψυχорράγημα της ΛΝΕ. Η δραχμή διατήρησε τυπικά την ονομαστική της αξία, και μετά την πτώση του φράγκου στρέφεται στην αγγλική λίρα και τέλος στο δολάριο. Η χώρα εισέρχεται και επίσημα στο Μεγάλο Πόλεμο το 1917 μετά την οδυνηρή περιπέτεια του Διχασμού. Επομένως, κάθε προσπάθεια διατήρησης της αξίας της είναι ανέφικτη, δεδομένης της ήδη σημειούμενης αύξησης της νομισματικής κυκλοφορίας.

Το ελληνικό Δημόσιο αδυνατεί να υλοποιήσει τις αποφασισμένες το ίδιο έτος κοπές αργυρών κερμάτων και, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες των συναλλαγών, επαναφέρει το καθεστώς των κερματικών γραμματίων της μιας και δύο δραχμών⁽²³⁾. Ήδη το 1917 επανεισέρχονται στην κυκλοφορία τα κερματικά γραμμάτια του 1885, που βρίσκονται στα Ταμεία της Εθνικής Τράπε-

ζας, ενώ το επόμενο έτος οι πολεμικές επιχειρήσεις χρηματοδοτούνται με τα γραμμάτια της Εθνικής Αμύνης (τα οποία στα τέλη του 1919 ανέρχονται σε 157.092.200 δραχμές) και αποφασίζεται η έκδοση των νέων κερματικών γραμματίων. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα νέα κερματικά γραμμάτια εκδίδονται από δύο εργοστάσια: το Bradbury Willkinson και αυτό της κερκυραϊκής Εταιρείας Ασπιώτη. Το έτος 1918 απαγορεύεται νομοθετικά η διάθεση από τις τράπεζες μεταλλικών διαθεσίμων και επιβάλλεται η αναγωγή σε τραπεζογραμμάτια των χρεών σε χρυσό⁽²⁴⁾.

Είναι γεγονός ότι η σταθεροποίηση του νομίσματος με την εφαρμογή του νόμου ΓΧΜΒ, αλλά και οι προστατευτικές για την ελληνική οικονομία συνθήκες που δημιούργησε το μακεδονικό μέτωπο των δυνάμεων της Entente, έδωσαν στιγμιαία συγκριτικό πλεονέκτημα στη χώρα. Η επέκταση, όμως, των πολεμικών επιχειρήσεων και, κυρίως, το άνοιγμα του μικρασιατικού μετώπου επέβαλαν την κατακόρυφη αύξηση της κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων. Ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος απαγόρευε την έκδοση ακάλυπτου χαρτονομίσματος, αλλά επιτράπηκε στην Τράπεζα να εκδώσει τραπεζογραμμάτια με κάλυμμα τις ανοιχθείσες στο εξωτερικό συμμαχικές πιστώσεις και βάσει των διατάξεων του προαναφερθέντος νόμου. Η πολιτειακή μεταβολή του Νοεμβρίου του 1920, δηλαδή η εκλογική ήττα του Κόμματος των Φιλελευθέρων, και ο συνεπαγόμενος οικονομικός αποκλεισμός της Ελλάδας από τις δυνάμεις της Entente σήμαναν την ακύρωση των συμμαχικών πιστώσεων. Αρα, τα τραπεζογραμμάτια της ΕΤΕ που κυκλοφόρησαν με βάση αυτή τη ρύθμιση έμεναν ακάλυπτα. Ο Αλ. Διομήδης, υπουργός Οικονομικών της ηττημένης βενιζελικής κυβέρνησης, θα σημειώσει: *‘Η άνατροπή της οικονομικής βάσεως της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδος, άπεγύμνωσε και την νομισματικήν κυκλοφορίαν ήμων του στήριγματός της, κατέστησε δέ αυτήν άποτόμως άκάλυπτον. Τό ειδικόν ενεργητικόν των συμμαχικών πιστώσεων, όπερ έχρησόμενεν ως ή έγγήσις της δραχμής, άπετέλει δέ την πηγήν έξ ής ήντλει ή κοινωνία τά πραγματικά κεφάλαια δι’ ών έθρεπε τό έγχώριον νόμισμα εις διεθνές τουούτον, έστείρενσεν άμέσως και άπολύτως⁽²⁵⁾. Ετσι, το ύψος της κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων εκδοθέντων βάσει του νόμου ΓΧΜΑ ανερχόταν το 1922 σε 1.139.800.000 δραχμές. Σε αυτό το ποσό θα πρέπει να προστεθούν τα τραπεζογραμμάτια της ΕΤΕ που κυκλοφορούν για λογαριασμό της, σε αντίκρισμα δηλαδή του εκδοτικού της προνομίου. Το 1920 δόθηκε το δικαίωμα στην Τράπεζα να προβεί σε σημαντικές πρόσθετες εκδόσεις με την υποχρέωση να παρέχει αντίστοιχες προκαταβολές στο Κράτος⁽²⁶⁾. Αυτού του είδους οι εκδόσεις τραπεζογραμματίων συνεχίστηκαν προοδευτικά και κατά τα επόμενα έτη, με αποτέλεσμα το 1927 να αγγίζουν τα 2.626.800.000 δραχμές. Το μεγαλύτερο μέρος των τραπεζογραμματίων αυτών ήταν ακάλυπτο, με μόνο αντίκρισμα αντίστοιχες οφειλές του Κράτους προς την Τράπεζα.*

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Αν και η καταγραφή του συνολικού εσωτερικού χρέους που χρηματοδότησε τις πολεμικές επιχειρήσεις είναι έξω από τους στόχους αυτού του κειμένου, αξίζει να αναφερθεί η σύναψη αναγκαστικού εσωτερικού δανείου με διχοτόμηση του χαρτονομίσματος, δημοσιονομική άλλωστε πρωτοτυπία του ελληνικού κράτους και της κυβέρνησης Γούναρη. Η ιδιόρρυθμη αυτή χρηματοδότηση της συνεχιζόμενης Μικρασιατικής Εκστρατείας προκρίθηκε ως ταμειακό μέσο, καθώς η κυβέρνηση αδυνατούσε να συνάψει εξωτερικό δάνειο, ενώ δεν επιθυμούσε την περαιτέρω έκδοση τραπεζογραμμάτων. Σύμφωνα με το Νόμο 2749 της 25ης Μαρτίου τα χαρτονομίσματα της ΕΤΕ διχοτομήθηκαν: το αριστερό τμήμα (οι “σταύροι”) με την προσωπογραφία του πρώτου Διοικητή Γ. Σταύρου κυκλοφορεί κανονικά, αλλά στη μισή ονομαστική αξία. Το δεξί τμήμα με το θυρεό (“τα στέμματα”) μεταβλήθηκε σε προσωρινή ομολογία του αναγκαστικού δανείου. Με τον τρόπο αυτό η νομισματική κυκλοφορία, που ξεπερνούσε τα 3.100.000.000 δραχμές, μειώθηκε κατά το 50%, ενώ το δάνειο εκδόθηκε στο άρτιο με 6,5% τόκο και προθεσμία εξόφλησης την 1η Απριλίου 1943⁽²⁷⁾. Λίγες μέρες μετά (στις 14 Απριλίου 1922) κυκλοφορούν τα τραπεζογραμμάτια των χιλίων δραχμών της δεύτερης έκδοσης της ΕΤΕ, προκειμένου να αντικαταστήσουν τα διχοτομημένα. Για αυτό το λόγο φέρουν την ένδειξη ‘Νέον’⁽²⁸⁾. Όπως σημειώθηκε παραπάνω, η Τράπεζα είχε δικαίωμα να θέσει στην κυκλοφορία το ισόποσο των τραπεζογραμμάτων που αποσύρθηκαν: έτσι κατέστη δυνατή η έκδοση τραπεζογραμμάτων χωρίς την περαιτέρω διόγκωση της νομισματικής κυκλοφορίας⁽²⁹⁾. Το αναγκαστικό δάνειο του 1922 επικρίθηκε ότι διασάλεψε την εμπιστοσύνη του κοινού προς

Τραπεζογραμμάτια της Εθνικής Τράπεζας με την επισήμανση ‘Νέον’, τα οποία κυκλοφορούν μετά το αναγκαστικό δάνειο του 1922.

Τραπεζογραμμάτια της Εθνικής Τράπεζας με την επισήμανση 'Νέον', τα οποία κυκλοφορούν μετά το αναγκαστικό δάνειο του 1922.

Ξη με σοβαρά τραύματα: τα υπέρογκα στρατιωτικά έξοδα, ο επισιτισμός του χειμαζόμενου αστικού πληθυσμού και, αργότερα, η εγκατάσταση 1.500.000 προσφύγων από την πρώην Οθωμανική Αυτοκρατορία δημιούργησαν τεράστιες ανάγκες⁽³¹⁾. Η σύναψη του πρώτου προσφυγικού δανείου ύψους 12.300.000 λιρών στερλινών με τιμή εκδόσεως 88% αποσκοπούσε στην αντιμετώπιση των έκτακτων εξόδων από την προσφυγική εγκατάσταση. Τη διαχείρισή του ανέλαβε η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων αποτελούμενη από 2 εκπροσώπους της Κοινωνίας των Εθνών και 2 αντιπροσώπους του ελληνικού κράτους. Μετά από το κλείσιμο των διεθνών αγορών για τη χώρα, το δάνειο του 1924 συνιστά τη σημαντικότερη εξωτερική δανειοδότηση του ελληνικού δημοσίου.

τα τραπεζο-γραμμάτια και ότι έπληξε δυσανάλογα τα περισσότερα φτωχά στρώματα του πληθυσμού⁽³⁰⁾. Το ίδιο ταμειακό μέτρο εφαρμόστηκε τον Ιανουάριο του 1926, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι έκτακτες δαπάνες για την εγκατάσταση των προσφύγων.

Όπως είναι φανερό από τα παραπάνω, η Ελλάδα εξήλθε από τη μακρόχρονη πολεμική σύρρα-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η δραχμή του 1926

Τη θλιβερή οικονομική κατάσταση αντανακλά η απαξίωση της δραχμής, η οποία το 1922 θα καταρρεύσει μαζί με το μικρασιατικό μέτωπο. Έτσι, η ισοτιμία της αγγλικής λίρας ανέρχεται από 34,33 δραχμές το 1920 σε 279,89 το 1922. Η υποτίμηση της δραχμής συνεχίζεται, έτσι ώστε η τιμή της στερλίνας να ανέλθει σε 315,47 δραχμές το 1925, έτος επανασύνδεσης του αγγλικού νομίσματος με το χρυσό. Η νομισματική αστάθεια, επίσης, ως σύμπτωμα της πολιτικής αναταραχής που επικρατεί στη χώρα, θα αποτελέσει την έκφανση μιας βαθύτερης κοινωνικής κρίσης, τη στιγμή που η Ελλάδα καλείται να εκταμιεύσει το παθητικό της Μικρασιατικής Εξστρατείας. Η ανακήρυξη της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας δεν θα αποτελέσει μια ομαλή εξέλιξη, ενώ θα σημάνει και την (προσωρινή) έξωση της βασιλικής δυναστείας. Η πολιτειακή αλλαγή αποτυπώνεται και στο νόμισμα: προκειμένου να αντιμετωπισθεί η έλλειψη κερμάτων, αποφασίζεται η κοπή χαλκο-νικελίνων νομισμάτων των 2, 1, 0,50 και 0,20 δραχμών⁽³²⁾. Αν και επίσημα η εσωτερική τιμή της δραχμής εξακολουθούσε να ισούται με 0,29 γραμμάρια χρυσού, σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου ΣΔ/1867, τα νέα κέρματα ανταποκρίνονται στην πραγματική της αξία. Έτσι, η χάλκινη δραχμή του 1926 έχει υποτιμηθεί 15 περίπου φορές σε σχέση με τη χρυσή δραχμή του 1867. Τα κέρματα κόβονται στο νομισματοκοπείο της Βιέννης και είναι συνολικής ονομαστικής αξίας 73.000.000 δραχμών⁽³³⁾. Πρόκειται για τα πρώτα της ελληνικής δημοκρατίας και αντλούν την κοινή τους θεματολογία από νόμισμα της αρχαίας Κορίνθου: η προτομή της Αθηνάς έρχεται να αντικαταστήσει τις μοναρχικές απεικονίσεις, η ανάκληση του αρχαίου παρελθόντος καλείται να καλύψει ένα – φανταστικό ίσως – κενό εξουσίας⁽³⁴⁾. Τα συγκεκριμένα κέρματα επιτελούν δύο συμβολικές λειτουργίες: καθώς πρόκειται για την πρώτη κοπή δραχμής μετά τα ασημένια κέρματα του 1911, αποτυπώνουν με τη χάλκινη “φυσιογνωμία” τους την απαξίωση του νομίσματος και, επιπλέον, το νεογέννητο πολιτειακό καθεστώς αποκτά υπόσταση μέσα και από τη νομισματική του λειτουργία.

Η πρώτη δραχμή της Α' Ελληνικής Δημοκρατίας, κόπηκε το 1926 στο Νομισματοκοπείο της Βιέννης.

Ευρωπαϊκές νομισματικές εξελίξεις μετά το Μεγάλο Πόλεμο

Η νομισματική διαταραχή ως αποτέλεσμα του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου δεν εντοπίζεται, φυσικά, μόνο στην Ελλάδα. Στις οδυνηρές επιπτώσεις των συγκρούσεων υπάγονται οι ευρωπαϊκές οικονομίες στο σύνολό τους. Αλλωστε, η εμπειρία του συγκεκριμένου πολέμου είναι διδακτική όσον αφορά τις συναρμογές μεταξύ οικονομικών μηχανισμών, νομισματικών φαινομένων και ιδεολογιών των κοινωνιών. Όπως έχει σημειώσει ο J. Galbraith στην κλασική μελέτη του για το χρήμα, ο χρυσός κανόνας αντιπροσώπευσε τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα ένα διεθνή μηχανισμό οικονομικού ελέγχου, στον οποίο έπρεπε να υποτάσσονται οι επιμέρους κρατικές πολιτικές σε μια εποχή που οι εθνικισμοί εντεινόταν⁽³⁵⁾. Ο Μεγάλος Πόλεμος, ως έκφραση των ανταγωνιστικών εθνικισμών οδήγησε, όπως σημειώθηκε και παραπάνω, στη σταδιακή υπαγωγή των εμπολέμων στο καθεστώς της αναγκαστικής κυκλοφορίας χαρτονομισμάτων, που – σε αντίθεση με το δολάριο – δεν ήταν πλέον μετατρέψιμα σε χρυσό. Μετά το τέλος του Πολέμου η μεγάλη άνοδος των τιμών – τρομακτική στην περίπτωση της ηττημένης Γερμανίας, με τάσεις σταθεροποίησης στη Βρετανία μετά το 1920 – και οι συνεπαγόμενες υποτιμήσεις των εθνικών νομισμάτων σηματοδοτούν μια Ευρώπη που μπαίνει σε φάση πληθωρισμού. Γεγονός που εντείνεται από την πτώση της παραγωγής και τη μεγάλη ζήτηση προϊόντων. Η αποκατάσταση της νομισματικής σταθερότητας, που προσδιορίζεται από την επαναφορά της μετατρεψιμότητας για τα κύρια ευρωπαϊκά νομίσματα⁽³⁶⁾, θα σηματοδοτήσει, από το 1924 και μετά, μια πρόσκαιρη στροφή στο χρυσό κανόνα. Το νέο ευρωπαϊκό σύστημα του κανόνα χρυσού συναλλάγματος, το οποίο είδαμε να προεικάζεται στον ελληνικό Νόμο ΓΧΜΒ, διαφέρει από το προπολεμικό στο βαθμό που τα ευρωπαϊκά νομίσματα είναι συνδεδεμένα όχι μόνο με το χρυσό, αλλά και με συνάλλαγμα χρυσής βάσης (δολάριο και, μετά τον Απρίλιο του 1925, στερλίνα). Λίγο αργότερα και η Ελλάδα θα αναγκαστεί να συμπλεύσει με τη μεσοπολεμική νομισματική πραγματικότητα.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Υποσημειώσεις

- (1) Ν. Γ. Σβορώνος, *Επισκόπηση της νεοελληνικής ιστορίας*, βιβλιογραφικός οδηγός του Σπ. Ασδραχά, Αθήνα, Θεμέλιο, ¹¹ 1988, σ. 115.
- (2) Cf: Α. Μπεναρδούλα, *Ελπίδες και πλάνες*, Πολιτικοί και οικονομική πάλη (1909), Αθήνα, Στοχαστής, 1989, σ. 43-44.
- (3) Μ. Dritsas, "Monetary modernisation in Greece: bimetalism or the Gold Standard (1833-1920)", *The Journal of Economic History*, 28, 1999 (1), σ. 38.
- (4) Νόμος ΓΧΜΑ, *περί αντικαταστάσεως τών κερματικών γραμματίων δι' άργυρών κερμάτων και περί περιορισμού και αντικαταστάσεως τών χάλκινων κερμάτων και αναχωνεύσεως τών εκ νικελίου*.
- (5) Άρθρα 7, 8 & 9.
- (6) Ν. Βασιλόπουλος, *Η ιστορία της δραχμής*, Αθήνα, χχ., σ. 104.
- (7) Νόμος ΓΤΑΒ', 16 Μαρτίου 1909, *περί κρώσεως τής από 22 Όκτωβρίου (4 Νοεμβρίου) 1908 προσθέντο νομισματικής συμβάσεως μεταξύ Έλλάδος, Βελγίου, Ιταλίας και Έλβετίας*, Άρθρο 7.
- (8) Σύμφωνα με το Β. Διάταγμα της 9ης Σεπτεμβρίου 1910.
- (9) Υπουργείον Οικονομικών, Γενική Διεύθυνσις Δημοσίου Λογιστικού, *Τά ελληνικά νομίσματα*, Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1932, σ. 37. Σύμφωνα με τα στοιχεία του Υπουργείου, στα 2δραχμια κοπής 1910 και 1911 αντιστοιχεί συνολική ονομαστική αξία 3.000.000 δραχμών, στα κέρματα της 1 δραχμής ονομαστική αξία 6.451.976 δραχμών.
- (10) Υπουργείον Οικονομικών, *Τά ελληνικά ... op. cit.*, σ. 45.
- (11) *Ibid*, σ. 46.
- (12) Cf: Νόμος 520, της 21ης Ιουλίου 1914, *Περί κρώσεως του από 21 Ιουλίου 1914 Β. Διατάγματος προκληθέντος εν άπονοσία τής Βουλής*, ΒΔ., της 18ης Ιανουαρίου 1918, *Περί όρισμού νέας διατιμήςσεως εν ταίς Νέαις Χώραις τών άργυρών νομισμάτων τής Τουρκικής Αυτοκρατορίας και ΒΔ. της 4ης Απριλίου 1915 περί όρισμού νέας διατιμήςσεως τών εν ταίς νέαις χώραις κυκλοφορούντων άργυρών νομισμάτων τής Όθωμανικής Αυτοκρατορίας και περί άπαγορεύσεως τής κυκλοφορίας τινών εξ αυτών*.
- (13) Υπουργείον Οικονομικών, *Τά ελληνικά ... op. cit.*, σ. 88.
- (14) Η Ιονική εξακολουθεί να έχει εκδοτικό προνόμιο έως το 1920, οπότε αυτό μεταβιβάζεται στην ΕΤΕ. Το ίδιο ισχύει και για την Τράπεζα Κρήτης, που διατηρεί εκδοτικό προνόμιο για την περίοδο από το 1900 έως το 1918. Από το 1920 έως και το 1927 η ΕΤΕ θα έχει το αποκλειστικό προνόμιο εκδόσεως τραπεζογραμμάτων. Ν. Π. Γγγλέση, *Όδηγός τών Άνωνύμων Έταιριών, 1937-1938, Τ. Β., Αί ελληνικά Τράπεζα*, Αθήνα, 1939, σ. 7 & Γ. Χαριτάκης (διευθ.), *Οικονομική Έπετηρίς τής Έλλάδος. Έτος ένδέκατον 1939*, Αθήνα, 1940, σ. 211.
- (15) Α. Σπουργίτης, *Τραπεζικά-Συναλλαγματικά και διάφορα μελετήματα*, Αθήνα, 1929, σ. 357.
- (16) Ε. Ζολώτας, *Νομισματικά και συναλλαγματικά φαινόμενα εν Έλλάδι, 1910-1927*, Αθήνα, 1928, σ. 7, 8.
- (17) *Ibid*, σ. 78.
- (18) Αλέξανδρος Διομήδης, *Τά οικονομικά τής Έλλάδος πρό και μετά τήν 1η Νοεμβρίου 1920*, Αθήνα, 1922, σ. 22.
- (19) Ζολώτας, *Νομισματικά ... op. cit.*, σ. 80-81. Επίσης: Γ. Α. Πυρρός, *Συμβολή εις τήν ιστορίαν τής Τραπεζής τής Έλλάδος*, Αθήνα, 1946, τ. Β', σ. 26-27.
- (20) Διομήδης, *Τά οικονομικά ... op. cit.*, σ. 21.
- (21) Ζολώτας, *Νομισματικά ... op. cit.*, σ. 113-114.
- (22) J. K. Galbraith, *Το Χρήμα*, ελλ. εκδ. Αθήνα, Παπαζήσης, ²1976, σ. 147-148.
- (23) Νόμος 991, της 20ης Οκτωβρίου 1917, *περί παροχής άδειας πρός κοπήν άργυρών κερμάτων και έκδοσιν κερματικών γραμματίων δραχμών 2 και 1*.
- (24) Νόμος 1416/1918, *περί έρμηγείας και τροποποιήσεως του νόμου 987 «περί κρώσεως του από 11 Μαρτίου 1917 Β. Διατάγματος περί άναστολής τής εφαρμογής τής διατάξεως του έδαφίου β' του άρθρου 8 του νόμου ΓΧΜΒ»*.
- (25) Διομήδης, *Τά οικονομικά ... op. cit.*, σ. 21.

(26) *Τά πρώτα πενήντα χρόνια της Τράπεζας της Ελλάδος, 1928-1978*, Αθήνα, 1978, σ. 27.

(27) Για περισσότερα στοιχεία: Ζολώτας, *Νομισματικά ... op.cit.*, σ. 66-67.

(28) Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, *Ιστορικό Χρονολόγιο, 1841-2001*, Αθήνα, Ιστορικό Αρχείο ΕΤΕ, 2001, σ. 72.

(29) A. Andréadès, "Les finances publiques", in: A. Andréadès (διευθ.), *Les effets économiques et sociaux de la guerre en Grèce*, Παριού/New Haven, PUF/Yale University Press (σειρά "Histoire Economique et Sociale de la Guerre Mondiale/Donnation Carnegie"), 1928, σ. 56-57.

(30) *Ibid.*, σ. 58.

(31) Για τα οικονομικά του πολέμου, βλέπε και: Em. Tsoudéros, *Le relèvement économique de la Grèce*, προλ. Ch. Gide, Παριού/Nancy, 1920, *passim*.

(32) Ν. Διάταγμα, της 12ης Ιουνίου 1926, περί εκδόσεως μεταλλικών κερμάτων των δραχμών δύο και μίας και λεπτών 50 και 20, καθορισμού τών κνυρίων γνωρισμάτων αυτών και ἄρσεως ἐκ τῆς κυκλοφορίας τῶν χαρτίνων κερματικῶν γραμματίων τῆς μίας δραχμῆς.

(33) Ὑπουργεῖον Οἰκονομικῶν, *Τά ἑλληνικά ... op. cit.*, σ. 51.

(34) Βασιλόπουλος, *Ἡ ἱστορία τῆς δραχμῆς...op. cit.*, σ. 129.

(35) Galbraith, *Το Χρήμα ...op. cit.*, σ. 155-156.

(36) Το 1924 το γερμανικό μάρκο επανασυνδέεται με το χρυσό και το 1925 η στερλίνα, ενώ το γαλλικό φράγκο συνεχίζει να εμφανίζεται ασταθές. Για ένα γενικό περιγράμμα των ευρωπαϊκών οικονομιών μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, cf: S. Bernstein, P. Milza, *Ἱστορία τῆς Ευρώπης*, Τ. 3, *Διάσπαση και ανοικοδόμηση τῆς Ευρώπης, 1919 ἕως σήμερα*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, σ. 32-33 & 44-49. Ειδικότερα για το θέμα του μεσοπολεμικού κανόνα χρυσού συναλλάγματος, cf: B. Eichengreen, *Golden fetters. The gold standard and the Great Depression, 1919-1939*, New York/Oxford, Oxford University Press, 1992.

Οι φωτογραφίες των νομισμάτων προέρχονται από τη νομισματική συλλογή της Τράπεζας της Ελλάδος.

*Οι φωτογραφίες των τραπεζογραμμάτων είναι αναπαραγωγή από το λεύκωμα: *Alpha Τράπεζα Πίστεως, τα χαρτονομίσματα της Ελλάδος*, Αθήνα, 1994.*

Ελληνική πρωτοτυπία αποτελεί η διχοτόμηση των τραπεζογραμμάτων της Εθνικής Τράπεζας (1922)

1917
 ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
 Γ. ΑΣΠΙΩΤΗ (ΚΕΡΚΥΡΑ)

1918
 ΚΕΡΜΑΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΤΟΥ 1897 ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ

ΚΕΡΜΑΤΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1910-1926

1918-1926
 ΕΚΤΥΠΩΣΗ BRADBURY-WILKINSON, ΛΟΝΔΙΝΟ

1922-1926
 ΕΚΤΥΠΩΣΗ BRADBURY-WILKINSON, ΛΟΝΔΙΝΟ

1924-1928
 ΕΚΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΣΠΙΩΤΗ

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Κυβερνητική αλλαγή του Νοεμβρίου 1920, επέφερε τομή και στη μέχρι τότε ακολουθούμενη οικονομική πολιτική με αιχμή το ζήτημα των συμμαχικών πιστώσεων.

Παρατίθεται απόσπασμα από ευρύτερη μελέτη του Αλεξάνδρου Διομήδη, επιτελικού στελέχους των Φιλελευθέρων, προκειμένου να καταδειχθεί η πολιτική χροιά του ζητήματος.

Η ΕΕΤ ευχαριστεί θερμά τη Βιβλιοθήκη της Τράπεζας της Ελλάδος για την ευγενική συνεργασία στη φωτογράφιση της πρωτότυπης έκδοσης.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ν. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ 1^{ΗΝ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1920

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ Β. ΑΥΛΗΣ Α. ΡΑΦΤΑΝΗ
1922

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΠΡΟ ΚΑΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ 1^{ΗΝ} ΝΟΕΜΒΡΙΟΥ 1920

Α'.

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ

Ἡ νοεμβριανὴ ψήφος, δὲν ἀνέτρεψε μόνον τὰς συμμαχικὰς σχέσεις ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς προνοεμβριανῆς Ἑλλάδος. Ἀνέτρεψεν ὡσαύτως καὶ τὰς οἰκονομικὰς βάσεις, αἵτινες ἐπιμελῶς εἶχον τεθῆ, ὥπως στηρίζουν τὴν πολιτικὴν ἐκείνην κατὰ τὸν πόλεμον, εἰκόλονον δὲ τὴν μετάβασιν εἰς τὴν εἰρηρικὴν περίοδον. Ἡ Ἑλλάς διεθνῶς ἀπομονωμένη, δὴ ἦτο τοιμηρὸν ν' ἀποβλέπῃ εἰς πολιτικὴν, μὲ πρόγραμμα τὴν δημιουργίαν μεγάλου Ἑλληνικοῦ Κράτους ἐν Ἀνατολῇ, περιλαμβάνοντος τὰς πλείστας, ἑλληνικοῦ χαρακτῆρος ἐπαρχίας τῆς Ὀθωμανικῆς Ἀυτοκρατορίας. Ζήτημα τοιαύτης ἐκτάσεως, ἐξέφευγε τῶν ὁρίων τοπικῆς πολιτικῆς. Ἀπετέλει τοῦτο ἀναπόσπαστον ὀργανικὸν μέρος τῆς Ἑυρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ἐπίσης ὅμως τὰ ὀλιγά μέρη, τὰ ὅποια ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ πρὸς τοῦτο ἡ Ἑλλάς, ἦσαν ἀπολύτως ἀνεπαρκῆ. Ἐστερημένη αὐτῇ κεφαλαίων, ἔμενε πάντοτε ὑποτελὴς τῶν ξένων ἀγορῶν. Ἄνευ ἰδίας βιομηχανίας, ἔπρεπεν ἐξωθεν νὰ προμηθεύεται τὸν πολεμικὸν της ἐφοδιασμόν. Δὲν ἔπετρεπέτο ἐπομένως ν' ἀναλάβῃ μόνη ἀγῶνα κατ' ἀνάγκην μακρῶν καὶ πολυδάπανον, ὅστις μοιραίως θὰ ἐξησθένιζε τὸν ἰσχύον της ὀργανισμόν. Θὰ ἦτο δὲ ἄρρων πολιτικὴ, ἡ πολιτικὴ ἢ ὅποια ἄνευ τε-

